

KORALJKA JURČEC KOS / JOSIP CRNOBORI – CRTEŽI

Koraljka Jurčec Kos
JOSIP CRNOBORI – CRTEŽI

NAKLADNIK
Galerija Klovićevi dvori

ZA NAKLADNIKA
Vesna Kusin

AUTORICA ČLANKA,
KATALOŽNOG OPISA I UREDNICA
Koraljka Jurčec Kos

RECENZENTI
dr. sc. Petar Prelog
dr. sc. Ivanka Reberski

PRIJEVOD NA ENGLLESKI JEZIK
Nikolina Jovanović

LEKTURA I KOREKTURA
Alka Zdjelar Paunović

PRIJELOM I FOTOGRAFIJE
Josip Strmečki

TISAK
Kratis, Zagreb

NAKLADA
500

Zagreb, 2008.

Autorica zahvaljuje Arhivu za likovne umjetnosti HAZU i Hrvatskom državnom arhivu, te na financijskoj potpori Gradskom uredu za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba i Ministarstvu kulture RH.

ISBN: 978-953-271-021-2

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 684753.

Koraljka Jurčec Kos

JOSIP CRNOBORI

crteži

izvorni znanstveni rad



gkd

GALERIJA KLOVIČEVI DVORI
Jezuitski trg 4, Zagreb, Hrvatska

Sažetak

Autorica se bavi crtežima Josipa Crnoborija iz donacije Gradu Zagrebu, koja se od 1998. godine čuva i obrađuje u Galeriji Klovićevi dvori. S obzirom na to da slikar nije bio prisutan na hrvatskoj likovnoj sceni nakon Drugoga svjetskog rata (živio je i radio u Argentini i Sjedinjenim Američkim Državama), hrvatska povijest umjetnosti nije njegovu opusu, s nekoliko iznimaka, poklonila zasluženu pozornost. U skladu s time izostala je i temeljna valorizacija njegova cjelokupnog djela. U članku su obrađeni, analizirani i kontekstualizirani brojni crteži iz umjetnikove donacije koji svjedoče o autorovu crtačkom talentu te čine važan dio njegova opusa.

Ključne riječi

Josip Crnobori, crtež, donacija Gradu Zagrebu,
hrvatska umjetnost 20. st., hrvatski slikari u iseljeništvu

Crteži Josipa Crnoborija iz donacije Gradu Zagrebu

Josip Crnobori rođen u Banjolama kod Pule 1907. godine; u hrvatskom je slikarstvu bio prisutan desetak godina, prije odlaska u emigraciju. Završio je Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi Marina Tartaglie 1935., a već 1937. samostalno je izlagao u Galeriji Ulrich. Očekivalo se da će postati jednim od nastavljača Tartagline škole, međutim, okrenuo se ugođajnom slikarstvu, odmaknutom od tadašnjih Tartaglinih preokupacija. Likovni kritičari koji su pratili Crnoborija prvih godina, po završetku Likovne akademije, bili su Ivo Šrepel i Verena Manč. Isticali su smisao mladog slikara za tonske harmonije i lirski pristup motivu.¹ Na Venecijanskom bijenalu 1942. g. Josip Crnobori je izložio *Proljetni pejzaž*, a poslije njegove samostalne izložbe u Trstu 1946., koju je pratio katalog i druga izložbena dokumentacija, razvoj slikareva talenta u emigraciji uglavnom ostaje nepoznanicom. Pišući o Crnoboriju u najopsežnijemu prikazu hrvatskog slikarstva 20. stoljeća, Grgo Gamulin je zaključio: „Znamo da je u vrijeme okupacije slikao šumske motive i da je 1942. na venecijanskom biennalu bio spominjan njegov Proljetni pejzaž koji je ‘dominirao paviljonom’. Postoji u dokumentaciji Arhiva za povijest umjetnosti niz fotografija venecijanskih veduta, postoje i katalog i kritike njegove izložbe u Trstu za koje smo još čuli prije nego što je nestao s našeg obzorja... Čini mi se da nam nedostaje upravo njegov ‘le paysage intime’ i uopće tonsko slikanje predmeta oko sebe i prirode; i ne samo slikanje nego i doživljavanje svijeta u nijansama...”²

¹ Manč, (V.)erena. *Izložba Josipa Crnoborija*, „Obzor“, Zagreb, 15. 3. 1941., str. 3.

Šrepel, Ivo. *Jedan novi mladi slikarski talent: Josip Crnobori*, „Jutarnji list“, Zagreb, 24. 12. 1937., str. 12.

² Gamulin, Grgo. *Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća*, svezak drugi, „Naprijed“, Zagreb, 1988. str. 425.

Crnoborijevi učitelji i uzori bili su Tomislav Krizman, Maksimilijan Vanka i Marino Tartaglia. Krizman i Tartaglia kontinuirano su izlagali na izložbama *Proljetnog salona*, revijalnoj likovnoj smotri koja je davala široku promotivnu osnovu novim orijentacijama u slikarstvu poslijeratnog Zagreba.³ Treća i najduža faza *Proljetnog salona* trajala je od 1921. do 1928., i bila je obilježena slojevitim kompleksom realizama koji su tada bili aktualni ne samo u hrvatskom slikarstvu nego i u europskom. U to doba Picasso se vraća figuraciji, aktualan je neoklasični interes Andréa Deraina, a s obzirom na to da se određeni broj hrvatskih slikara školovao u Parizu, to je usmjerenje ostavilo utjecaja u hrvatskom slikarstvu. To razdoblje možemo dobro ilustrirati slikom *Tri Gracije* Crnoborijeva uzora Milivoja Uzelca, koja se smatra vrhuncem njegova neoklasičnog interesa. *Proljetni salon* gasi se 1928. godine, no ono što će uslijediti odmah nakon toga na neki je način već naznačeno na njegovim posljednjim izložbama. U posljednjim salonskim godinama pojavljuju se umjetnici koji najavljuju nova kretanja koja će svoju puninu dobiti u djelovanju Udruženja umjetnika Zemlja, samo godinu dana nakon posljednje izložbe *Proljetnog salona*.⁴ Upravo su to bila ključna događanja na hrvatskoj likovnoj sceni koja su bitno obilježila vrijeme Crnoborijeva školovanja na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti. Ipak, orijentacija prema neoklasičnoj komponenti realizma Marina Tartaglie, koja se pojavila još početkom dvadesetih godina, a osobito na njegovim mrtvim prirodama, nije imala utjecaja na umjetničko sazrijevanje Josipa Crnoborija, iako mu je Tartaglia bio profesorom. Crnobori je, međutim, uvijek bio hvaljen i poznat kao jedan od najboljih učenika Marina Tartaglie. Veći utjecaj na Crnoborijev rukopis od spomenutih slikara, a još više na kompoziciju njegovih djela, imao je Milivoj Uzelac. Kad god je imao prigodu, u rijetkim intervjuima, izreći osobno mišlje-

³ Reberski, Ivanka. *Realizmi dvadesetih godina u hrvatskom slikarstvu. Magično klasično objektivno*. Institut za povijest umjetnosti, Artresor studio, Zagreb, 1997., str. 27.

⁴ O Proljetnom salonu detaljnije u: Prelog, Petar. *Proljetni salon 1916-1928.*, katalog izložbe, 12. 4. 2007. – 20. 5. 2007., Umjetnički paviljon, Zagreb, 2007.

nje, Crnobori je uvijek isticao Milivoja Uzelca, a ne Tartagliu.⁵ Poznavanje slikarstva Milivoja Uzelca, primjerice *Poluakta crnice*, iz zagrebačke Moderne galerije ili *Akta s voćem*, vidi se u Crnoborijevim kompozicijama, a tema ženskog akta ili skupine ženskih aktova pojavljuje se obrađena na srodan način. S druge strane, mišljenje Crnoborijevih suradnika i prijatelja iz „argentinskih dana“ drugačije je od autoričina. Hrvoslav Ban tvrdi da je na umjetnika najviše utjecao Marino Tartaglia. Iz njegove perspektive, i perspektive njegova naraštaja, sjećanje je to na „Kazališnu kavanu“ u kojoj je Tartaglia najčešće sjedio s Jozom Kljakovićem, te ga se sjeća kao ‘gospodina s dugoljastim, otmjenim licem i vječnim smiješkom na usnama...’⁶

Na retrospektivi Marina Tartaglie u Klovićevim dvorima 2003. ponovo se pokazalo, kao i na retrospektivi održanoj 1975. godine,⁷ da Tartaglia, svojim zanimanjem za intimizam početkom četvrtog desetljeća XX. st., kada slika tri motiva – od kojih je dva (pogled s prozora i cvijeće) stalno slikao i Crnobori – nije, osim temom, ni na koji način utjecao na svoga učenika. Crnobori, naime, nije nikad uspio u potpunosti svesti svoj interes na redukciju ili osnovnu organizaciju prostora, osim možda upotrebom inkarnata (crno, bijelo, smeđe). S druge strane, izložba Zvonka Makovića *Avangardne tendencije u hrvatskoj umjetnosti*,⁸ pokazala je mogućnost pristupa motivu preoblikovanjem avangardnih obrazaca u Milivoja Uzelca i Marina Tartaglie; Josip Crnobori takav pristup motivu nije mogao pratiti. Crnobori je na svoj način interpretirao poznate mu Uzelčeve aktove, od kojih je jedan – *Model* iz 1933. – nedavno bio izložen na izložbi *Zbirka 100 vrhunskih djela*



Studija ženskog akta
Kat. br. JC 70

⁵ Tenžera, Marina. *Vraćam se gradu uz koji me vežu najljepše uspomene*. „Vjesnik“, Zagreb, 15. 11. 1998., str. 26.

⁶ Ban, Hrvoslav. *Jubilejski zapisi: portreti Josipa Crnoborija i Demetrova ulica*, „Hrvatska revija“, br. 32, svezak 4, 1982., str. 628.

⁷ Čorak, Željka. Maroević, Tonko. Katalog retrospektivne izložbe „Marino Tartaglia“, Zagreb, 1975., str. 21.

⁸ Maković, Zvonko. *Avangardne tendencije u Hrvatskoj: od slike do koncepta*. Katalog izložbe „Avangardne tendencije u hrvatskoj umjetnosti“, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2007., str. 29.

hrvatske umjetnosti od 1850. do 1950. iz fundusa Narodnog muzeja u Beogradu.⁹

Odlaskom iz Hrvatske, u Italiju i potom u Argentinu, Josip Crnobori više nema kontakt s hrvatskim umjetnicima, izuzev s nekolicinom u iseljeništvu. U tom smislu, Crnoborijev slikarski i crtački pristup ne može se izravno povezivati s temeljnim strujanjima u hrvatskom slikarstvu poslijeratnog razdoblja. Slikar svjesno nije sudjelovao u modernim nastojanjima, čak niti za vrijeme boravka u New Yorku,¹⁰ jednom od važnih umjetničkih središta, gdje je kasnih sedamdesetih godina njegov likovni jezik, kao i njegovih prijatelja, slikara iz Buenos Airesa, bio upadljivo arhaičan.

U Buenos Airesu Crnobori se družio sa Zvonkom (Zvonimirom) Katalenićem, Žarkom Šimatom, Barom (Barbarom) Remec koja mu je bila i učenica, te sa Zdravkom Dučmelićem.¹¹ Spomenuti autori, uz Jozu Kljakovića i Gustava Likana, ostavili su neistražen opus, a podaci o njihovu umjetničkom djelovanju izvan domovine teško se nalaze. Tek od 1992. evidentirani su pri Hrvatskoj iseljeničkoj pinakoteci i umjetničkoj kartoteci u sklopu Hrvatskoga iseljeničkog arhiva i knjižnice u Buenos Airesu.

Od trenutka odlaska u inozemstvo 1946., osim izložbe 1992., koju mu je u odsutnosti priredila Družba „Braće Hrvatskoga Zmaja“, odnosno, do 1998. g. i njegove izložbe u Zagrebu, nazvane *Povratak slikara*, nije bilo veće Crnoborijeve prisutnosti na hrvatskoj likovnoj sceni. Spomenuta izložba u Muzeju grada Zagreba, preko tekstova Žarka Domljana i Josipa Vaništa,¹² prva je pokazala potrebu vraćanja slikara u korpus hrvatske povijesti umjetnosti. S druge strane, 1997. godine, Darko Glavan je u uvodnom tekstu za izložbu *Hrvatski obzori*

⁹ Maković, Zvonko. *Sto vrhunskih djela hrvatskih umjetnika iz zbirki Narodnog muzeja u Beogradu*, katalog izložbe, 18.12.2007. – 31.1.2008., Umjetnički paviljon, Zagreb, str. 128.

¹⁰ O tome vidi: Župan, Ivica. *Pompa bez pokrića*, „Slobodna Dalmacija“, Split, 17.11.1998. str. 3.

¹¹ Zdravko Dučmelić nakon četrdeset godina emigracije dočekao je 1983. g. izložbu u Zagrebu, u Muzeju za umjetnost i obrt. Kvalitetniji dio njegova neistraženog opusa obuhvaća niz ilustracija za knjige Jorgea Luisa Borgesa.

¹² Domljan, Žarko, Vaništa, Josip. *Josip Crnobori*, katalog izložbe, Muzej Grada Zagreba, Zagreb, 1992.

u Galeriji Klovićevi dvori postavio konkretan problemski zadatak i upozorio na potrebu valorizacije rada tog slikara, kao i drugih umjetnika koji iz različitih razloga dugi niz godina nisu sudjelovali u hrvatskom likovnom životu.¹³ Naposljetku, izložba djela Josipa Crnoborija u Galeriji Klovićevi dvori 1998.¹⁴ bila je prvi veći korak u upoznavanju slikareva stvaralaštva, a po zatvaranju zaključena je darovnicom. Na temelju odluke Gradskoga poglavarstva Grada Zagreba¹⁵, darovnica akademskog slikara Josipa Crnoborija je prihvaćena. Ugovorom o darovanju, sklopljenom u prosincu 1998.¹⁶, Grad Zagreb postao je vlasnikom *Zbirke umjetničkih djela akademskog slikara Josipa Crnoborija*, koja se od tada čuva, obrađuje i izlaže u Galeriji Klovićevi dvori.¹⁷ Zbirka se može razgledati na internetskoj adresi: <http://crnobori.mdc.hr/index.html> čime je Muzejsko-dokumentacijski centar pridonio ozbiljnijoj mrežnoj prisutnosti muzejskih sadržaja zbirki darovanih Zagrebu. Dvojezično obrađeni podaci iz M++ , odnosno iz cjelovitoga muzejsko-informacijsko-dokumentacijskog rješenja koje omogućuje jednostavnu i pouzdanu računalnu obradu muzejske dokumentacije, drugim riječima, integrirane obrade primarne, sekundarne i tercijarne muzejske dokumentacije te fleksibilan pristup bazi podataka, pretraživanje i nadzor nad sadržajem postali su dijelom promocije zbirke i stručnog rada kustosa. Tako je omogućen osobni izbor iz baza podataka i komunikacija s posjetiteljima mrežnih stranica¹⁸, što se pokazalo važnim u dopuni podataka bitnih za zbirku, kao i u promišljanju kulturnog razvoja grada.¹⁹

¹³ Glavan, Darko. *Iseljene, izdvojene i sakrivene slike*, katalog izložbe *Hrvatski obzori*, lipanj-srpanj 1997., MGC Klovićevi dvori, Zagreb, 1997., str. 9.

¹⁴ Rauter Plančić, Biserka. *Povratak slikara*, katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 1998.

¹⁵ klasa 612-02/98-01/3 urbroj: 251-01-01/6-98-2 od 30. 11. 1998.

¹⁶ klasa 612-02/98-01/3, urbroj: 251-01-01-98-2

¹⁷ Kustosicom zbirke autorica ovoga teksta imenovana je odlukom ravnatelja 2000. g.

¹⁸ Zgaga, Višnja. „E-muzeji“. *Info-trend on-line*, Zagreb, br. 125/10/2004/ <http://www.trend.hr/clanak.aspx?BrojID=35&KatID=10&ClanakID=441>

¹⁹ O tome više u: Mihalić, Veljko. *Donacije umjetničkih zbirki gradu Zagrebu 1946.- 1998. – Inačica kulturnog razvoja*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Zagreb, studeni 2007., str. 168 – 171.

Ipak, sve spomenute izložbe i inicijative nisu utjecale na pojavljivanje većeg interesa za Crnoborijevo slikarstvo.²⁰

U *Zbirci akademskog slikara Josipa Crnoborija*, koju je donirao Gradu Zagrebu, čuva se 37 crteža. Dva crteža imaju avers i revers. Svi crteži preuzeti su bez datacije. Inventarne oznake pridijeljene su radovima slijedom od JC 56 do JC 92, kao nadogradnja prvog i osnovnog popisa djela, a temeljem kojega je sastavljena darovnica Gradu Zagrebu. Taj popis je, u prigodi slikareva povratka u Zagreb, sastavila kustosica Biserka Rauter Plančić, i bio je osnovom za nastavljanje rada na primarnoj dokumentaciji.



Studija ruku
Kat. br. JC 70

Crteži iz zbirke mogu se grupirati u pet tematskih cjelina: portreti, aktovi, studije, skice i mrtve prirode. Stilski su ujednačeni, a kronološki se mogu razvrstati na studije anatomskih detalja, nastale u doba slikareva pohađanja zagrebačke likovne akademije kasnih dvadesetih godina XX. st., do predložaka za veće kompozicije (izvedene u uljima na platnu) i portrete nastale prema fotografijama ili portrete naručitelja, koji su nastali poslije odlaska u Argentinu, između 1947. i 1980. g. Najveće dimenzije pravilnoga pravokutnog papira na kojemu su crteži iznose 315 x 220 mm. Iznimka je velika skica za fresku u hodočasničkoj crkvi Majke Božje Bistričke u Mariji Bistrici u pastelu i olovkama u boji (inv. br. JC 60), dimenzija 587 x 878 mm.²¹

Svi su crteži uglavnom orijentirani okomito, s iznimkom spomenute skice za fresku i manjeg broja crteža ženskih aktova, odnosno školskih skica kao što je Studija ruku²². Crnoborijevi su crteži rijetko izlagani pa su većinom nepoznati likovnoj

²⁰ Posljednja izložba Crnoborijevih radova, čiji je autor Nikola Albaneže, održana je u Velikoj Gorici 2004. godine. Albaneže, Nikola. *Josip Crnobori*, katalog izložbe, Galerija Kordić, Velika Gorica, 2004.

²¹ O izradi freske vidi: Baričević, Marina., *Branka Frangeš Hegedušić*, Zagreb, 2007., str. 41-42.

²² Ta studija srodna je skici Oskara Hermana, pripadnika Münhenskoga kruga, koja se čuva u Gliptoteci HAZU i koja je prvi put publicirana u studiji o Hermanovim crtežima. Vidi: Roje Depolo, Lida. *Oskar Herman, crteži iz zbirke crteža hrvatskih umjetnika XX. st.*, katalog izložbe, gliptoteka HAZU, Zagreb, 2007., str. 19. Crnoborijeva školska studija ruku i stopala nastala je dvadesetak godina kasnije.



JOSIP CRNOBORI:

Bitka na Krbavskom polju

publici i kritici. Nekolicina najuspješnijih portreta predstavljena je na spomenutoj izložbi u povodu slikareva povratka u domovinu.²³

Josip Crnobori, kao i drugi naši slikari u iseljeništvu, odabrao je portretiranje naručitelja, slikanje prizora Indijanki u idiličnom pejzažu te neoklasicističkih „arkadijskih“ prizora, što je, vjerojatno, imalo za cilj na specifičan način evocirati napuštenu domovinu.

Tuga za mrtvom dragom I i II, ulja na platnu, za koja su kao predlošci poslužila četiri crteža (inv. br. JC 76 i JC 77, te inv. br. JC 72 i JC 83), primjeri su tih sentimentalnih „arkadijskih“ motiva koji na nevješt način, (s površno obrađenim anatomskim detaljima i perspektivom), otkrivaju daleke reminiscencije na neke slike Milivoja Uzelca. Neki crteži iz zbirke pokazuju usvajanje izražajnih sredstava i tehnika koje su srodne glavnim tendencijama u slikarstvu 20. st., što je moguće

Hrvatska revija
br. 10, sv. IV. 1960.
str. 180.

²³ Rauter-Plančić, str.24.

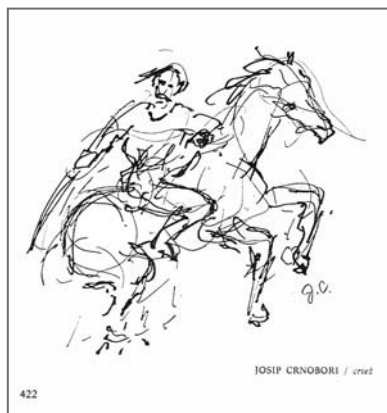
potkrijepiti usporednom analizom s crtežima objavljivanim u periodici. Određeni broj crteža kontinuirano je objavljivala



Hrvatska revija u razdoblju uredništva Vinka Nikolića. S njegovim dolaskom za urednika, Josip Crnobori je izradio ilustracije za niz brojeva, a ponekad i za više stranica unutar jednog broja.²⁴

Najčešće obilježje Crnoborijevih crteža jest, ponajprije, potreba zabilježbe motiva za eventualno buduće ulje na platnu ili za detaljnu slikarsku obradu određenog dijela kompozicije, koji je po pravilu središnji dio, odnosno figura u prvom planu.

Kao primjer može se izdvojiti skica *Konjanika* za kompoziciju *Bitka na Krbavskom polju*, objavljenu u *Hrvatskoj reviji* 1960. godine.²⁵ Razvoj istog motiva, kao i Crnoborijeva crtačkog interesa u cijelosti, moguće je, u doba njegova izbjavanja iz domovine, pratiti upravo i jedino preko ilustracija za *Hrvatsku reviju*.



U dvadesetak godina brojni crteži, portreti kao i motivi korišteni u velikim kompozicijama evoluiraju od realističke deskriptivnosti do gotovo karikaturalne ironije. Dobar primjer takvih promjena upravo je crtež *Konjanika*, koji se od „herojskog lika“ sa skice iz Zbirke Crnobori (inv. br. JC 88) „pretvorio“ u romantično protumačen lik viteza nereálnih proporcija. Reprodukcijski dojam da je Crnobori nacrtao i objavio likovni ekvivalent karaktera Cervantesova Don Quijotea, na način blizak slikarstvu romantizma. Konjaniku je promijenio tradicionalnu impostaciju nepobjediva junaka, u

Konjanik
Kat. br. JC 88

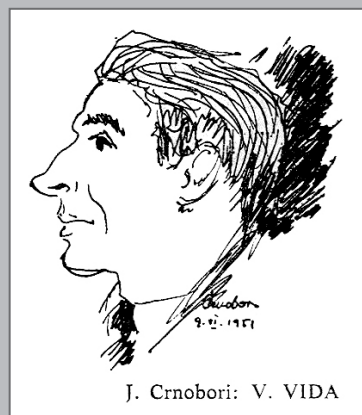
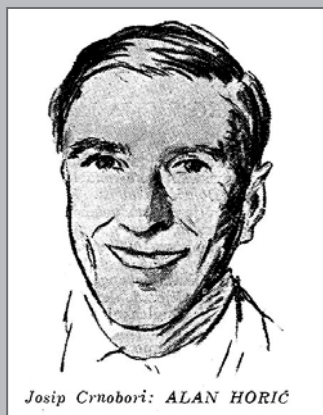
Hrvatska revija
br. 31, sv. III. 1981.
str. 422.

prikaz lika u neprirodnom okretu, hipertrofiranih anatomskih detalja. Crtan je brzim i slobodnim potezima tuša, opuštanjem rukovanjem pritiskom pera. Tako je stvoren lik s preteškim mačem, koji sugerira osjetljivost i labilnu ravnotežu, u konfrontaciji krivulja, točaka, horizontala i vertikala, bez jasno definirane obrisne linije, a opet znatno kvalitetniji od skica iz zbirke.

²⁴ Vidi: Bašić, Nataša (ur.). *Hrvatska revija: bibliografija Hrvatske revije 1951-2000.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003.

²⁵ *Hrvatska revija*, br. 10, svezak 4 1960., Zagreb, str. 271

Spomenuta promjena u crtačkom pristupu odabranomu motivu vidi se i na brojnim portretima. Portret pjesnika Vik-



tora Vide objavljen u *Hrvatskoj reviji* osamdesetih godina pokazuje ista obilježja spomenutoga karikaturnog pristupa, izrazitu promjenu orijentacije iz *en facea* u profil, te je potpuno različit od portreta Alana Horića ili Borisa Marune, objavljenih kasnih pedesetih i ranih šezdesetih godina, također u *Hrvatskoj reviji*. Portret pjesnika Viktora Vide datiran je godinom 1951., odnosno Crnobori ga je nacrtao gotovo trideset godina prije objavljivanja. Promjene u crtačkom pristupu na portretu toga pjesnika srodne su promjenama koje smo primijetili analizirajući crtež konjanika, a to su: okretanje glave u profil, bilježenje glavnih karakteristika tušem, slobodna linija različitih debljina i stanke u potezu, neskriveno mijenjanje proporcija i dimenzija anatomske detalja (vidi npr. bradu pjesnika). S desne strane portreta primjećujemo tamnu i gustu šrafuru pozadine, koju inače Crnobori uopće nije iscrtao. Tamna i gusta šrafura pozadine postat će karakteristika većine Crnoborijevih crteža nastalih kasnih sedamdesetih i ranih osamdesetih godina XX. st. koje većinom obilježava slikareva sloboda u potezu i pristupu temi.

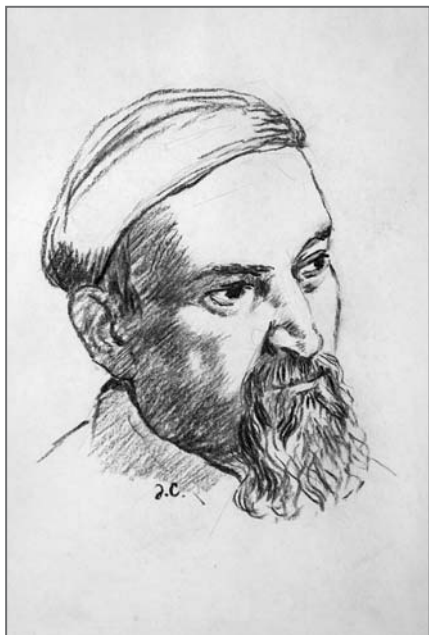
Upravo to je jedan od primjera koji ilustrira kako bavljenje opusom slikara koji je veći dio aktivna umjetničkog života proveo daleko od „mainstreama“, može ponekad dovesti i do zanimljivih otkrića.

Alan Horić,
Hrvatska revija
br. 8, sv. II. 1958.
str. 182.

Boris Maruna,
Hrvatska revija
br. 15, sv. III. 1965.
str. 251.

Viktor Vida,
Hrvatska revija
br. 27, sv. III. 1977.
str. 35.

Zbirka djela Josipa Crnoborija sadržava i dva portreta od kojih je jedan ispravno prepoznat kao portret Ivana Meštrovića,



Ivan Meštrović
Kat. br. JC 57

dok je drugi bio pogrešno naslovljen kao portret Maksimilijana Vanke. Moramo istaknuti da je u drugom slučaju također riječ o portretu Ivana Meštrovića. Kipara je Josip Crnobori portretirao dva puta: prvo vjerojatno prema fotografiji nastaloj 1912. ili 1913., možda za vrijeme obiteljskog boravka u Austriji, a drugi put kao zreloga kipara, u doba kad je Josipu Crnoboriju postao jednim od važnijih naručitelja slika. Portret mladog Meštrovića uvršten je 1998. g. u Donaciju Gradu Zagrebu kao portret Maksimilijana Vanke, te je ovaj članak konačan prinos razjašnjenju sljedećeg pitanja: „Koga je zapravo Crnobori portretirao?”²⁶

Mladić s crteža u zbirci nedvojbeno je Ivan Meštrović, nacrtan prema fotografiji nastaloj između 1912. i 1913. Mnogo godina kasnije, Crnobori ga je ponovo portretirao, kao i brojne druge znance, prijatelje

i članove obitelji, a većinom naručitelje. Meštrović mu je, naime, bio prvi naručitelj, kupivši 1937. godine sliku *U atelieru*, za sedam tisuća ondašnjih dinara, a nakon već spomenute izložbe u Galeriji Ulrich.²⁷ Digresivno, vrijedi spomenuti da Meštrović i Crnobori dijele i neke elemente iz životopisa: iste godine kada Crnobori zauvijek odlazi iz Zagreba, Meštrović odlazi u Syracusu (SAD), a pet godina prije, 1942., na Venecijanskom bijenalu izlagali su i Crnobori i Meštrović. U tom kontekstu, istaknimo da je jedno od kvalitetnih djela iz zbirke uglednoga zagrebačkog kolekcionara, upravo portret Ivana Meštrovića, crtež koji je kolekcionar kupio osobno od Josipa Crnoborija. Za kolekcionara nikad nije niti bilo upitno koga je

²⁶ Autorica parafrazira pitanje koje je Igor Zidić, postavio na otvorenju izložbe skulptura i crteža Ivana Meštrovića, u Galeriji Tvornice duhana u Rovinju, a koje je glasilo: „Tko je mladić koji nas gleda s plakata?”

²⁷ Šrepel, Ivo. *Josip Crnobori. Prva kolektivna izložba Josipa Crnoborija, djaka Marina Tartaglije, u salonu Ullrich znači afirmaciju jednog novog mladog slikarskog talenta*. „Jutarnji list”, Zagreb, 24. 12. 1937., str. 12. Fenomen početaka trgovine umjetninama u prvom izložbenom salonu u Zagrebu i Hrvatskoj na temelju arhivske građe i izložbenih koncepata istražila je Žarka Vujić. Vidi, primjerice: Vujić, Žarka. „Salonima obitelji Ulrich u spomen”, *Život umjetnosti*, Zagreb, br. 54-55, 1994., str. 50-53.

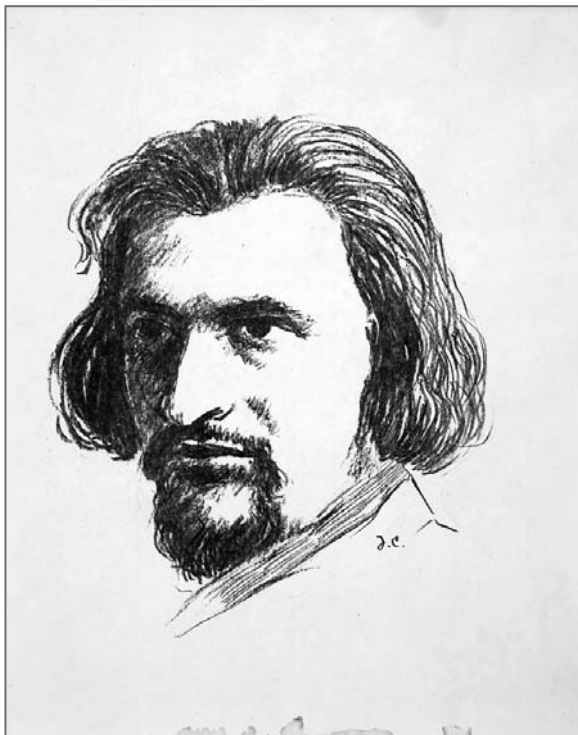
autor zapravo portretirao i kojom tehnikom – je li riječ o oti-sku, odnosno litografiji, crtežu olovkom, kredom... ili crtežu nastalom precrtavanjem fotokopija fo-tografija.²⁸

Većina Crnoborijevih crteža iz zbirke koja se čuva u Galeriji Klovićevi dvori nastala je poslije 1947. i odlaska slika-ra u Buenos Aires. Tamo je živio punih trideset godina. Već spomenute ilu-stracije za *Hrvatsku reviju* pokazale su prisutnost novih elemenata u njegovu crtačkom opusu.

Naime, slikar je s puno manje optere-ćenja mogao pristupiti crtežu za *Reviju* negoli narudžbama, koje su konačan rezultat imale u reprezentativnim ulji-ma na platnu, rjeđe na lesonitu, a koja je vjerojatno prilagođivao ukusu naru-čitelja.

Kao i na uljima na platnu, među crte-žima najvišu kvalitativnu razinu imaju portreti suvremenika. Jedan od dobrih primjera je i portret Borisa Marune, objavljen također u *Hrvatskoj reviji*.

O Crnoborijevim portretima, kao važnu dijelu njegova opu-sa, Hrvoslav Ban je zapisao: „Samo ću usput spomenuti zaslugu Josipa Crnoborija, po kojoj su očuvani likovi naših suvremenika, napose Hrvata u tuđini, umjetnika, učenjaka, društvenih i političkih radnika, lica staraca i djece, poslovne gospode, žena, djevojaka, mladića iz hrvatskih obitelji od Bu-enos Airesa do New Yorka i do kanadskih gradova, slikanih na golemom broju portreta i crteža kroz punih trideset i šest godina. O ovoj Crnoborijevoj zasluzi pisao je već, iz svojeg



Ivan Meštrović,
olovka na papiru,
235 x 190 mm
vlasništvo: A. D., Zagreb

²⁸ Privatne kolekcije kriju mnoge tajne i katakad sklanjaju manje poznate i vrijedne formate, najčešće crno-bijele skice, na „tamnija“ mjesta. Jedan je drugi zagrebački kolekcionar, Josip Kovačić upravo tim „tamnijim mjestima“ dao prioritet. Uzgred, jedno od vrijednih djela iz Kovačićeve zbirke upravo je portret Josipa Crnoborija u litokredi iz 1944., čija je au-torica Anka Krizmanić.

aspekta, profesor Bogdan Radica²⁹ u raznim listovima, tijekom ove godine. Ja bih samo dodao: nije bilo lako Crnoboriju naučiti one naše iseljeničke naručitelje, koji su vješali na stijene svojih soba uokvirene fotografije i litografije pod staklom, da bi oponašanje fotografskog obrta na umjetničkoj slici bilo zabluda, još gora od one o 'oponašanju prirode'.³⁰



Crnoborijeve skice, crteži načinjeni *al primo* kao priprema za neko drugo umjetničko djelo, pokazuju iznimnu svježinu prvotnog doživljaja. Neopterećenost konačnošću, uvijek je omogućivala više prostora za slobodnu igru, istraživanje, koje umjetnika vodi do ponekad neponovljivih rješenja. Krokije kojima se, na primjer, promišlja određeni pokret ili studije što donose scenografske ili kostimografske detalje, povezuje sklonost aktu,



portretu i čestom interpretiranju folklornih motiva, posebice onih iz zavičaja.

Portret žene u narodnoj nošnji pokazuje tako želju autora da iz sjećanja na konkretne karaktere, olovkom nacрта trenutak ženine introspekcije s ovlaš naznačenom draperijom. Glavna „drama“ zbiva se na licu zamišljene mlade žene.

Hrvatska revija
br. 29, sv. IV. 1979.
str. 205.

Žena u narodnoj nošnji
Kat. br. JC 71

Niz samostalno definiranih cjelina, poradi nastojanja da određeni prizor ili sjećanje zabilježi crtanjem, odnosi se na kompozicije koje su za slikara bile trajna zaokupljenost promatranjem figura i njihovih odnosa u prostoru ili njegova sentimentalna potreba da se crtački stalno bavi uspomena na zavičaj.

²⁹ Josip Crnobori je Bogdana Radicu sa crteža iz zbirke vjerojatno portretirao kasnije od datuma njegovog 75. rođendana, u povodu kojeg je nastao crtež za „Hrvatsku reviju“. Radica je na crtežu iz zbirke stariji, odsutnijeg pogleda i zapravo „površno“ nacrtan. Linije s lijeve strane glave mutne su, zaobilaze anatomske detalje, a glavna crtačeva pozornost usmjerena je na pogled, koji djeluje pomalo odsutno, te na bore oko usana, koje profesoru naglašavaju umoran izraz lica.

³⁰ Ban, Hrvoslav. *Jubilejski zapisi: Portreti Josipa Crnoborija i Demetrova ulica*, „Hrvatska revija“, br. 32, svezak 4., 1982., str. 629-630.

Prizore inspirirane slikarevim uspomenu na zavičaj dokumentiraju dva u ovom članku reproducirana crteža koja prikazuju pranje rublja:

Moguće je da je „Studija“ iz Zbirke Crnobori nastala upravo 1980.–81. godine, odnosno u vrijeme objavljivanja istog crteža, ali drugačije potpisanog u *Hrvatskoj reviji*.

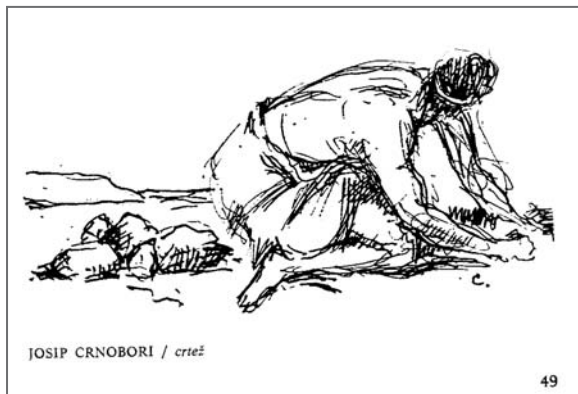
Osamdesetih godina, osim spomenutog lika konjanika, koji se pomalo karikaturalno mijenja, u *Hrvatskoj reviji* Crnobori objavljuje i crteže koji otkrivaju najvišu razinu njegova crtačkog talenta. Tu je grupa seljanki, koju autor skromno naziva tek crtežom, a objavljeni su i crtež *Madone s djetetom* te *Marijanin portret*, koji će svoju daljnu evoluciju doživjeti u brojnim uljima na platnu.

Josip Crnobori najčešće je crtao običnom olovkom, rjeđe ugljenom i flomasterom te kemijskom olovkom i tušem.

Osnovne linije crteža prate karakteristike izabrane crtačke tehnike – crtež tušem tanak je, napet i kontrastan, a linije povučene olovkom jednolične su, kontinuirane, debele i tanke. Njihova putanja je slobodna, najčešće obrisna. Vrlo se rijetko Josip Crnobori koristi teksturnim crtama, odnosno crtama koje označuju karakter površine, rasteriranjem ili istočkavanjem.

Strukturne crte prisutne su u grupama figura gdje se iz središta počinje graditi kompozicija.

Crteži olovkom sadržavaju grafičku modelaciju, koja nije dosljedno provedena. Kroki, odnosno crtež koji nastaje u nekoliko sekundi, katkada je u pripremi Crnoborijevih izložaba pojednostavnjeno nazivan skicom. Međutim, izražajni raspon tehničkih sredstava linija korištenih za skicu, ako se složimo s



JOSIP CRNOBORI / crtež

49



Hrvatska revija
br. 31, sv. I. 1981.
str. 49.

Studija
Kat. br. JC 64

Jadrankom Damjanov, mogao bi jednom potaknuti promjene u naslovima pojedinih djela iz zbirke, iz skica u kroki.³¹



Majka s djetetom
Kat. br. JC 77

Hrvatska revija
br. 32, sv. IV. 1982.
str. 635.

Prisjećajući se tradicije crtanja na zagrebačkoj Akademiji, gdje su se sati posvećivali studijama, kao predradnjama za portrete, a kroki je bio izrazom najtalentiranijim crtačima (od Zdenke Pexidr do Alberta Kinerta, te nekim „karikaturistima“ među slikarima, kao što su bili Marijan Trepše ili Ernest Tomašević), takva promjena pronašla bi svoje uporište.³²

S druge strane, Crnoborijevi crteži flomasterom, od kojih se u ovoj prigodi može izdvojiti kompozicija *Majka s djetetom*, odaju površno poznavanje korištenja flomastera. Crna boja gusto je korištena u svrhu popunjavanja plohe, linija je ne-

³¹ Damjanov, Jadranka. *Vizualni jezik i likovna umjetnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1991., str. 9.
Usporedi: Rawson, Ph (ilipe). *Drawing*, Oxford University Press, London, 1969.

³² Peić, Matko. „Iz povijesti Akademije likovnih umjetnosti“, u: *Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu*, ALU, Zagreb, 2002/3., str. 128.

jednolike debljine, a transparentnost flomastera nije uvijek korištena na najbolji mogući način. Odabir papira, koji je



JOSIP CRNOBORI / Crtež



potpuno jednak kao i za crtež olovkom, a nema primjerenu glatkoću, to dodatno potkrjepljuje.³³

Kreda se pak u Crnoborijevu crtačkom opusu pojavljuje sporadično, kao mrlja, sjena ili kao pokušaj prekrivanja neke crtačke dvojbe, kao npr. u portretu Dore Pejačević (inv. br. JC 66).

Crnoborijevi crteži olovkom vještiji su, tonski su većeg raspona što je, među ostalim, vezano za različite stupnjeve tvrdoće ili mekoće olovke.

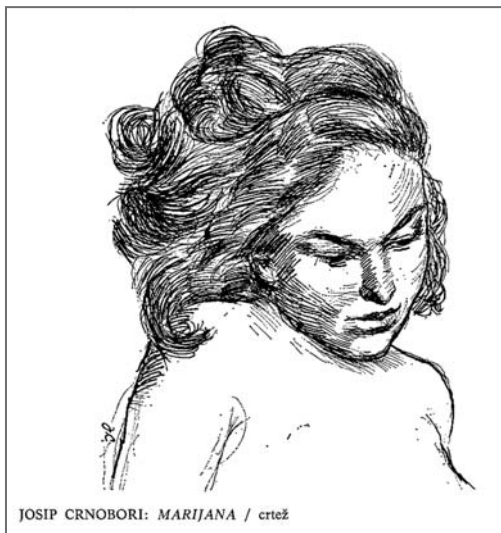
Hrvatska revija
br. 32, sv. IV. 1982.
str. 659.

Seljanke
Kat. br. JC 65

³³ Crtanje flomasterom smatralo se višom razinom crtačkog umijeća, što su mnogi umjetnici, poput, primjerice, Otona Glihe, povremeno naglašavali. Naime, flomaster se šezdesetih godina 20. stoljeća, odnosno oko 1965. pojavio kao nova tehnika u crtanju, a Gliha ga je, nastojeći pojmiti crtež, smatrao najnemilosrdnijom likovnom činjenicom prisutnom u strukturama svojih *Gromača*. Vidi: Tonković, Zdenko, *Oton Gliha*, Moderna galerija, Zagreb, 1982., str. 7.

Hrvatska revija
br. 32, sv. IV. 1982.
str. 633.

Hrvatska revija
br. 32, sv. IV. 1982.
str. 691.



JOSIP CRNOBORI: MARIJANA / crtež



JOSIP CRNOBORI: PRIJATELJSTVO, crtež

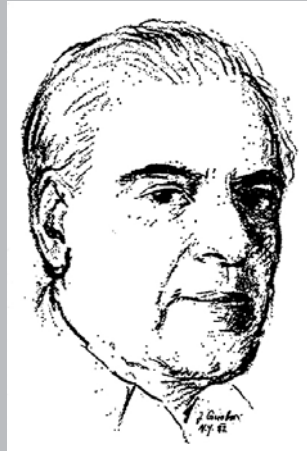
Češće je rabio olovke veće mekoće, na relativno poroznu, požuťjelom papiru. Primjerice, studija s inventarnim brojem JC 61 nacrtana je na listu iz bilježnice s vodoravnim crtama formata A5.

Crteži perom, odnosno tušem, rađeni su metalnim perom; crte su jasne, oštre i čiste. Crtačev rukopis pokazuje razvoj u smislu slobode poteza na crtežima perom koji su nastali kasnije. Današnje stanje crteža možemo opisati kao vrlo dobro, ponajprije zahvaljujući značenju koje im je pridavano u doba povratka slikara u domovinu i prijedloga donacije.

Cilj je ovoga članka bio dati polazište za buduća istraživanja pojedinih dijelova slabo poznatog opusa Josipa Crnoborija koji je, vrativši se u Hrvatsku 1998., doživio pozornost medija, ali ne i struke.³⁴ Iako se nije priklanjao obilježjima ključnih strujanja u slikarstvu 20. st., njegovo stvaralaštvo krije mnoge zanimljive i vrijedne segmente. U tom smislu crteži iz donacije Gradu Zagrebu, koji se čuvaju i obrađuju u Galeriji Klovićevi dvori, svjedoče o nedvojbenom Crnoborijevu crtačkom talentu te su važan dio njegovog opusa.

Koraljka Jurčec Kos

³⁴ Valja naglasiti da bi CD-ROM ili dogradnja web stranica relevantnim podacima mogli postati nezaoobilaznim segmentom ne samo promocije nego i znanstvene recepcije opusa slikara Crnoborija, ali i ostalih nedovoljno obrađenih i valoriziranih umjetničkih opusa koji se nalaze u mnogim zagrebačkim zbirkama.



Josip Crnobori rodio se 22. listopada 1907. u mjestu Banjole kraj Pule, kao drugo dijete u obitelji Ivana i Uršule. Otac mu je radio u pulskom Arsenalu, austrougarskomu ratnom brodogradilištu, do 1918. g. kad je dobio otkaz. Najstarija kći zvala se Marija, a dvije mlađe Josipove sestre zvale su se Erminija i Milena. Godine 1915. Crnoborijeva se obitelj preselila u Austriju u blizinu Beča, to jest u Overholabrünn, gdje je Crnobori pohađao njemačku pučku školu i naučio njemački jezik. Godine 1918. cijela obitelj odlazi u Argentinu, a Josip Crnobori ostaje u domovini. U Istarski internat u Karlovcu bio je primljen 1920. godine; tamo je započeo gimnazijsko školovanje i maturirao u Prvoj državnoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu 1925. g.

Kao vrstan crtač započeo je studirati na Akademiji likovnih umjetnosti 1929./30. u Zagrebu kod Tomislava Krizmana i Maksimilijana Vanke, a 1931. g. s dolaskom Marina Tartaglie u Zagreb, prešao je u njegovu slikarsku klasu, u kojoj je 1936. završio studij slikarstva.

Hrvatska revija
br. 32, sv. IV. 1982.
str. 625.

- 1937.** – priredio je prvu samostalnu izložbu slika u Zagrebu u Salonu Ulrich. Tada je njegovu sliku „U atelieru“ za ondašnjih 7000 dinara kupio Ivan Meštrović.
- 1938.** – sudjelovao je na izložbi „Pola vijeka hrvatske umjetnosti“ u Zagrebu.
- 1939.** – održao je samostalnu izložbu u Paviljonu na trgu N, također u Zagrebu.
- 1940.** – sudjelovao je na izložbi hrvatskih umjetnika u Zagrebu.
- 1941.** – održao je samostalnu izložbu u Zagrebu i sudjelovao na prvoj izložbi hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.
- 1942.** – izlagao je na II. izložbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Njegove tri slike bile su izložene u hrvatskom paviljonu na XXII. biennalu u Veneciji.
- 1943.** – održala se III. izložba hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Njegova četiri djela bila su izložena na izložbi hrvatske umjetnosti u Berlinu, zatim u Beču i Bratislavi.
- 1946.** – u siječnju je napustio domovinu i otišao u Italiju. Izložio je šezdeset i šest djela na izložbi u Trstu, u „Galeria del arte al Corso“. Putovao je Italijom i sa Zoranom Mušičem posjećivao Filipa de Pisisa u Veneciji.
- 1946.** – boravio je u Francuskoj, Belgiji i Nizozemskoj.
- 1947.** – otišao je roditeljima, koji su tada već niz godina živjeli u Argentini. Iste je godine prvi put samostalno izlagao u Buenos Airesu. Slijedile su brojne izložbe u Argentini.
- 1978.** – preselio se u Sjedinjene Američke Države. Živio je i radio u New Yorku.
- 2005.** – umro je u Zagrebu u 98. godini, 12. kolovoza.

SUMMARY

The City Government of the City of Zagreb, on the grounds of its Conclusion from 1998, accepted the deed of gift of the Academy painter Josip Crnobori to the City of Zagreb. By this deed, signed in December 1998, the City of Zagreb became the owner of the *Collection of Artworks of the Academy Painter Josip Crnobori*, and in that same year, prior to signing the legal document, the Klovićevi dvori Gallery showed the exhibition *The Artist's Return*. Since then the *Collection of the Artworks of the Academy Painter Josip Crnobori* has been kept, researched and exhibited in the Klovićevi dvori Gallery.

Josip Crnobori lived abroad from 1946. Except for an exhibition in 1992, mounted in his absence by the Brethren of the Croatian Dragon, his work was never exhibited in Zagreb before 1998 nor was his presence felt on the Croatian art scene. The 1992 exhibition in the Zagreb City Museum, organised on the initiative of the Brethren of the Croatian Dragon, showed the need for this painter to be returned into the body of Croatian art history.

Here we are dealing with the artist's drawings. Crnobori's donation to the City of Zagreb contains 37 drawings, a smaller number of which have an obverse and reverse each of which is catalogued independently. The drawings in the collection can in general be grouped in five thematic groups: portraits, nudes, studies, religious compositions and still lifes. They are of uniform style and can be chronologically classed as anatomical detail studies made while he was at the Zagreb Academy of Fine Arts in the late 1920s to studies for larger compositions (made in oil on canvas) and portraits made to photographs or from life. Most of Crnobori's drawings in the collection were made after 1947 when the artist moved to Buenos Aires. As in the case of the oils on canvas, among the drawings too the best are the portraits of his contemporaries. In the eighties Crnobori published drawings in *Hrvatska revija* that show the highest level of his talent in draughtsmanship.

Key words

Josip Crnobori, drawing,
Donation to the City of Zagreb,
Croatian art of the twentieth century,
Croatian diaspora artists

katalog
djela



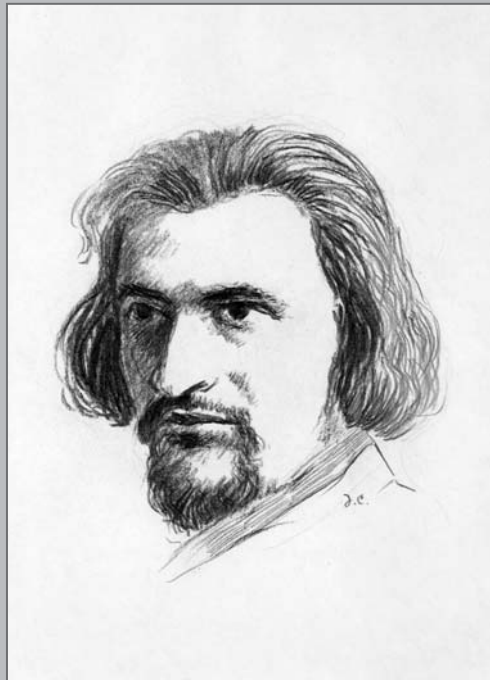
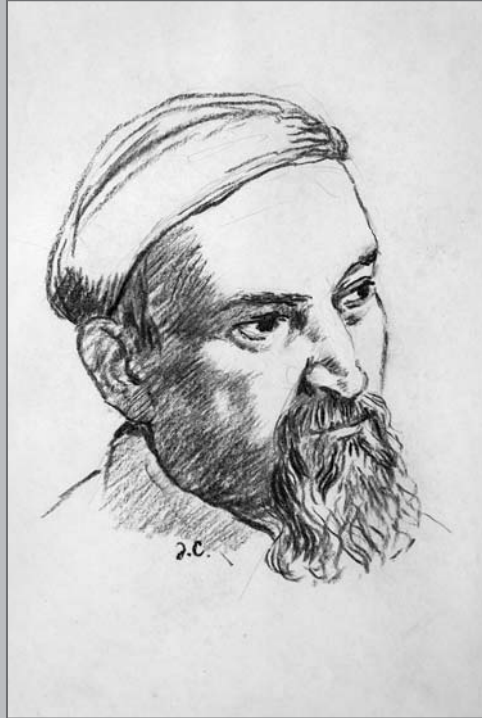
• *Seljanke*, oko 1980. g.
lavirani tuš na papiru
192 x 164 mm
sign. d. d. J. C.
inv. br. JC 56

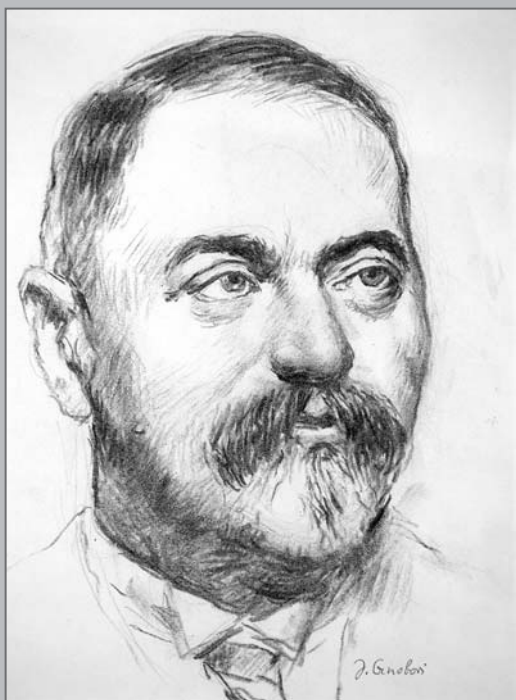
• **Ivan Meštrović**

olovka i ugljen na papiru
305 x 210 mm
sign. d. s. J. C.
inv. br. JC 57

• **Ivan Meštrović**

olovka i ugljen na papiru
297 x 212 mm
sign. d. d. J. C.
inv. br. JC 58



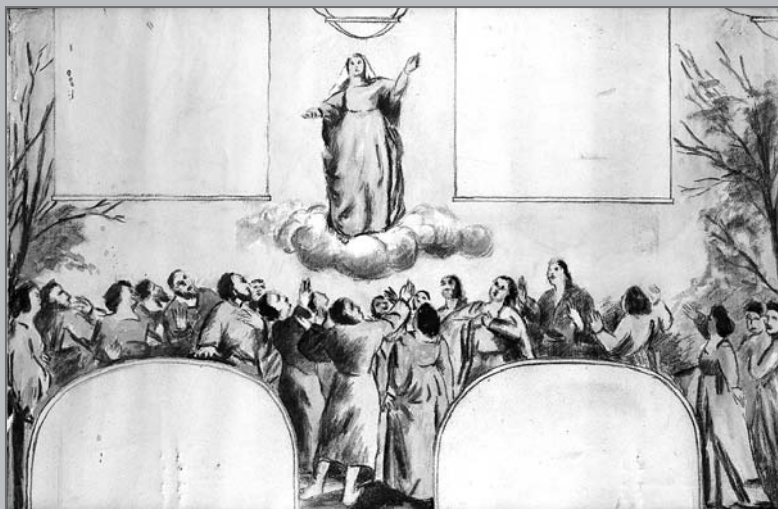


• **Stjepan Radić**

olovka na papiru
315 x 220 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 59

• **Skica za fresku u crkvi
Sv. Marije u Bistrici**

pastel i tempera na papiru
587 x 878 mm
inv. br. JC 60



• **Studija za sakralnu kompoziciju**

flomaster na papiru
242 x 178 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 61

• **Skica za fresku Hrvatski Božić**

(crkva Sv. Nikole Tavelića
u Montrealu), 1979.

olovka i olovke u boji na papiru
205 x 305 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 62





• **Bijeg u Egipt**

olovka na papiru
320 x 215 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 63

• **Studija**

olovka i flomaster na papiru
77 x 122 mm
sign. d. d. J. C.
inv. br. JC 64



• **Studija stabla**

olovka i tuš na papiru
285 x 208 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 65

• **Dora Pejačević**

olovka i kreda na papiru
227 x 172 mm
sign. d. I. J. Crnobori
inv. br. JC 66





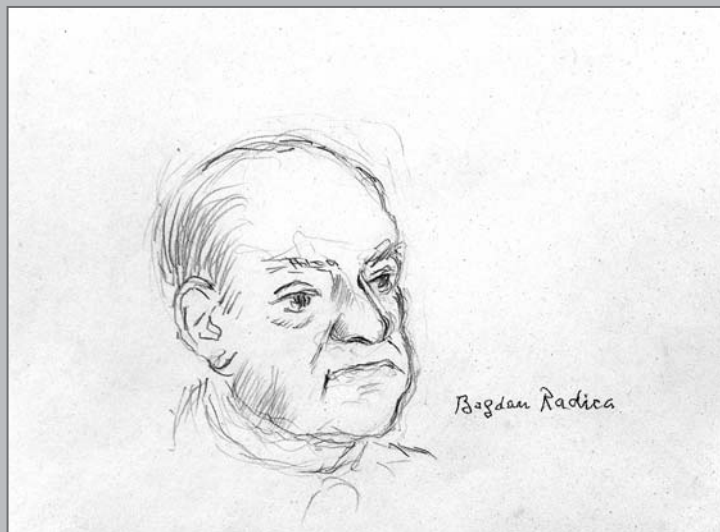
• **Nada Tončić**

olovka na papiru
170 x 150 mm
sign. d. d. J. C.
inv. br. JC 67

• **Žena s djecom**

olovka na papiru
170 x 126 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 68





• **Bogdan Radica**

olovka na papiru
177 x 230 mm
inv. br. JC 69

• **Studija ruku i stopala**

olovka na papiru
292 x 217 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 70





• ***Žena u narodnoj nošnji***

olovka i kemijska
olovka na papiru
140 x 203 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 71

• ***Studija***

olovka i ugljen na papiru
237 x 195 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 72

• *Studija ženske glave*

olovka na papiru

205 x 110 mm

sign. d. d. J. Crnabori

inv. br. JC 73





• **Majka s djetetom**

olovka i flomaster na papiru
210 x 150 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 74

• **Studija žene koja spava**

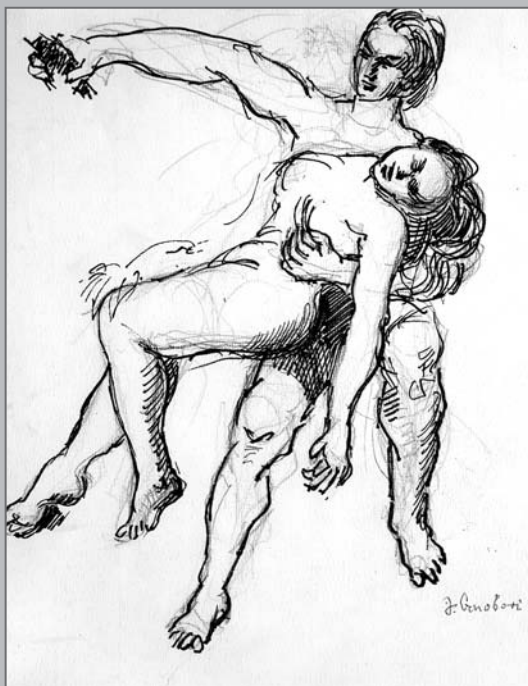
olovka i kemijska
olovka na papiru
150 x 191 mm
sign. d. s. J. Crnobori
inv. br. JC 75





• **Skica za ulje**
„Tuga za mrtvom dragom“

olovka na papiru
203 x 247 mm
sign. d. l. J. Crnobori
inv. br. JC 76



• **Skica za ulje**
„Tuga za mrtvom dragom II“

olovka na papiru
189 x 174 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 77

• **Pojubac**

olovka i flomaster na papiru
182 x 225 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 78

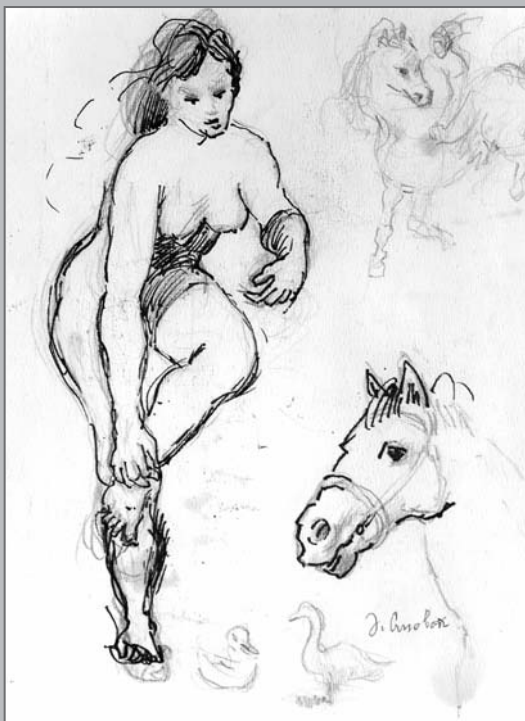


• **Studija**

olovka i flomaster na papiru
270 x 212 mm
sign. d. d. J. Crnabori
inv. br. JC 79

• **Žena u molitvi**

olovka na papiru
195 x 153 mm
sign. d. d. J. Crnabori
inv. br. JC 80





• **Studija ženskog akta**

olovka na papiru
280 x 210 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 81

• **Studija**

flomaster na papiru
222 x 210 mm
inv. br. JC 82





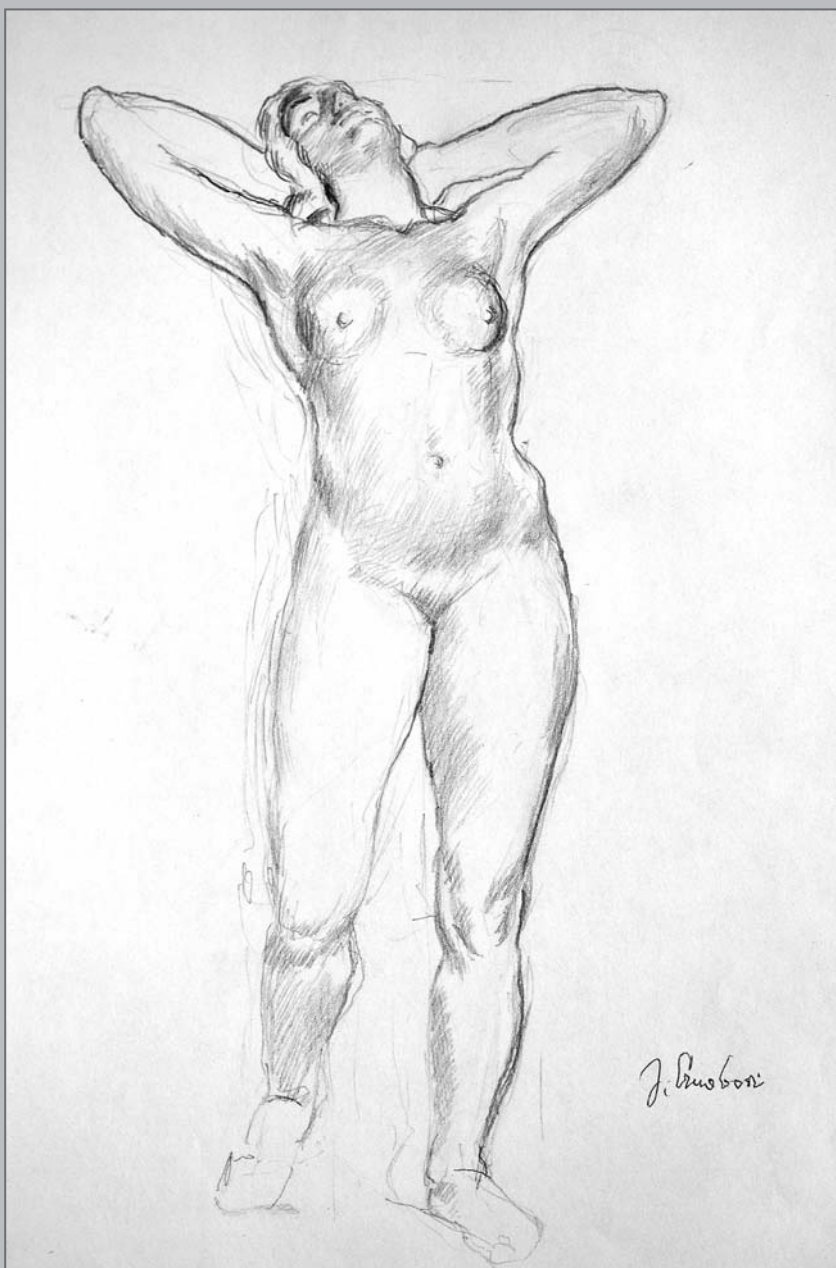
- **Studija**

olovka i flomaster na papiru
220 x 286 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 83

- **Žena pred ogledalom**

olovka na papiru
305 x 212 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 84





• **Studija ženskog akta**

olovka na papiru
312 x 217 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 85

• **Pieta**

olovka na papiru
270 x 210 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 86

• **Studija**

olovka na papiru
305 x 217 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 87





• **Skica konjanika**

olovka na papiru
270 x 210 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 88

• **Skica plesačice**

olovka i flomaster na papiru
305 x 229 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 89





• **Skica ratnika**

olovka i flomaster na papiru
198 x 250 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 90

• **Studija nogu**

olovka na papiru
307 x 215 mm
sign. d. d. J. Crnobori
inv. br. JC 91





• **Studija**

olovka na papiru

310 x 211 mm

sign. d. I. J. Crnobori

inv. br. JC 92

Literatura:

Pola vijeka hrvatske umjetnosti, katalog izložbe, Dom likovnih umjetnosti kralja Petra i velikog oslobodioca u Zagrebu, priredilo Hrvatsko društvo umjetnosti o šezdesetoj godišnjici svoga opstanka, 18. 12. 1938. – 31. 1. 1939. (ur. Tomislav Krizman, Ivo Šrepel, Dragutin Tadijanović)

Mrtva priroda u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog izložbe, 1979., Osijek

Autoportret u novijem hrvatskom slikarstvu, katalog izložbe, listopad – studeni 1977., Zagreb, 1977.

Hrvatski vedutisti od Bukovca do danas, katalog izložbe, kolovoz – rujan 1979., Dubrovnik, 1979.

Zbirka Bauer, katalog izložbe, MGC – Muzejski prostor, Zagreb, 18. 2. – 2. 4. 1989.

Zagreb, kak imam te rad, katalog izložbe, Muzejsko-galerijski centar, Zagrebačka banka, Zagreb, 1994.

Hrvatski obzori, katalog izložbe, lipanj / srpanj 1997., MGC Klovićevi dvori, Zagreb, 1997.

Josip Crnobori „Povratak slikara“, katalog izložbe, MGC – Klovićevi dvori, Zagreb, 10. - 30. 11. 1998.

Josip Crnobori, katalog izložbe, lipanj 2004., Galerija Kordić, Velika Gorica, 2004.

U susret Muzeju suvremene umjetnosti, katalog izložbe, Muzejski prostor, Zagreb, 1986.

Josip Crnobori, katalog izložbe, 25. 6. – 24. 7. 2004., Hrvatska zajednica Trst, Zagreb, 2004.